

ÉNKÉP, PÁLYASZOCIALIZÁCIÓ DISZLEXIÁS FIATAL FELNŐTTEK PERSPEKTÍVÁJÁBÓL

Globális hatások szerepe a tudás fogalmának újragondolásában

Modern világunkban minden folyamatosan változik, egy adott dolog csak egy adott pillanatban tűnik állandónak. A világ kitágult, szinte már nincsenek határok. A globalizáció észrevétlenül megjelenik a mindennapjainkban, mikro- és makro-környezetünkben. Hatással van életvitelünkre, életszemléletünkre, norma- és értékrendünkre, és nem kíméli az oktatási rendszert sem. A gyors változásokra azonban a társadalom, az iskolarendszer nem tud azonnal és adaptív módon reagálni. A társadalmi folyamatok begyűrűznek az iskola falai közé és problémaként jelentkeznek. Az iskolarendszeren belül érezhető anomáliák között szerepel többek között a tudás fogalmának, újraértelmezésének kérdésköre is.¹

Az oktatás megreformálásának igénye napjainkban már nem kérdés, hanem tény. A szinte feldolgozhatatlan információhalmazok, amik nap mint nap hatnak a gyermekekre, a társadalmi szerepek átalakulása, a gazdasági helyzet bizonytalansága, az emberi agyműködést egyre pontosabban meghatározó neurobiológiai kutatások mind megerősítik az oktatás új alapokra helyezését.² A XXI. századot egyre többször nevezik a bizonytalanság évszázadának. A világot átjárja egyfajta instabilitás, talajvesztettség-érzés, ami megnyilvánul az új elméletek, gyakorlatok, nyelvek dömpingszerű születésében. Olyan, mindenre kiható folyamatok indultak el, mint a globalizáció, a társadalmi berendezkedések gyökeres átalakulása, új kommunikációs technológiák megjelenése, technológiai forradalom, a fogyasztói szokások átalakulása. Ezen változások alapjaiban okoztak és okoznak változást a gazdasági, szociális és politikai rendszerek teljes egészében.³

A tudás fogalmának átértelmeződése következtében a „*jövőben nagy tapasztalattal rendelkező, kreatív értelmiségiekre lesz szükség*” a munka világában.⁴ A mostani diákoknak olyan területeken, szakmákban kell megállniuk a helyüket, amelyek iskolás éveik alatt nem léteztek. Az iskolának tehát nem

konkrét feladatokra kell felkészítenie a gyermeket, hanem olyan készségek, képességek birtokosává tenni, amelyek révén alkalmazkodni tud a környezet gyors változásaihoz.⁵

A jövő nemzedékének mindennapjaihoz hozzátartozik az élethosszig tartó tanulás, a sikeres munkavégzéshez, a munkaerő-piaci versenyképességhez más tudásra van szükség, mint korábban. Nem szaktudományos ismeretek indokolatlan felhalmozására, hanem olyan kompetenciák kiépítése lenne kívánatos, amik biztosítják az egyén számára a társas közegben való eredményes működést, a megszerzett tudás transzferálását egyik területről a másikra.⁶ A kompetencia alapú oktatás ennek az igénynek kíván megfelelni olyan kompetenciák kiépítésével, mint az Anyanyelvi kommunikáció, Idegen nyelvi kommunikáció, Matematikai kompetencia, Természettudományos kompetencia, Digitális kompetencia, Hatékony, önálló tanulás, Szociális és állampolgári kompetencia, Kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia, Esztétikai-művészeti tudatosság és kifejezőképeség.⁷ A kérdés az, hogy az iskolarendszeren belül jelentkező változások, kompetenciák kiépítésére fókuszáló oktatás mennyire segíti az eddig magukra hagyott sajátos tanulási igényű fiatalokat.

A diszlexiás felnőttek és a sajátos tanulási igény

A *sajátos tanulási igény* fogalma nemrég jelent meg a neveléstudomány, azon belül is leginkább az andragógia terminológiájában. A kifejezés magában foglalja mindazon társadalmi csoportokat, akiket a rendszerváltás után megjelenő munkanélküliség egyéni, speciális szükségleteik miatt kiemelten érintett (romák, tanulásban akadályozottak, fogyatékosok, bevándorlók, idősek, zártan élők).⁸ A kutatásaim szempontjából leginkább figyelemre méltó csoport a magyarországi adatokat tekintve mintegy 1 millió embert érintő (a lakosság kb. 10%-a) diszlexiás felnőttek populációja. A diszlexiás felnőttek többségét nem diagnosztizálták, nem részesültek

1 Jakab – Varga 2007.

2 Hunyadi 2003.

3 Corker – Shakespeare 2006.

4 Hunyadi 2003.

5 Kópatakiné 2008.

6 Jakab – Varga 2007.

7 Nemzeti Alaptanterv 2012.

8 Kraiciné 2012:62-70.

szakszerű fejlesztésben, részképesség-zavaruk pedig megakadályozza őket abban, hogy a hagyományos oktatási, tanulási módszerekkel eleget tegyenek a globalizációs társadalom elvárásainak és eredményesek legyenek a munkaerő-piacon. A diszlexiás felnőttek számára éppen ezért szinte lehetetlen elvárás az élethosszig tanulás, hiányos mentális képesség-együttesük a társadalom perifériájára sodorja őket, munkaerő-piaci kompetenciájuk gyengébb a nem diszlexiás populációt tekintve.⁹ Azzal, hogy a modern pedagógia szorgalmazza az élethosszig tartó tanulás elveinek, gyakorlatának elfogadását, társadalmi jelentőségét, szembe kell néznie a sajátos tanulási igényű felnőttek csoportjaival, akiknek ugyanúgy szükségük van továbbképzésre, továbbtanulásra, az egyéni szükségleteikhez igazodó felnőttképzési szakmódszertanra. Ezt a hiátust szükséges lenne minél hamarabb feloldani, hogy az önhibáján kívül hátrányos helyzetbe került populáció meg tudja tartani egzisztenciáját és hasznos tagjává tudjon válni a társadalomnak.

A figyelem felhívása a diszlexiás felnőttek helyzetére több szempontból is lényeges. Egyrészt a már említett sajátos tanulási igény munkahelyi, továbbképzési környezetben való figyelembe vételét tekintve, másrészt a diszlexia sajátos idegrendszeri szerveződését vizsgálva. A diszlexiás felnőttek ugyanis normál vagy átlagon felüli értelmi képességekkel rendelkeznek, az eltérés a diszlexiás és nem diszlexiás észlelési folyamataiban keresendő. A diszlexiás egyének esetében az információ feldolgozása sajátos módon történik meg, ugyanazon eredmény eléréséhez másfajta tanulási módszerekre vagy ezeknek a hiányában többletmunkára, nagyobb erőfeszítésre van szükség. Ráadásul a legújabb kutatási eredmények már nemcsak mint hátrányt vizsgálják a diszlexiát, hanem egyre többször hívják fel a figyelmet az előnyeire is.¹⁰ A diszlexiás személyek globális látásmóddal, problémamegoldó képességgel rendelkeznek. A holisztikus látásmód következménye, hogy egy adott helyzetnek egyszerre több megoldását látják, többségüket nagyfokú kreativitás és erős vizualitás is jellemzi.¹¹

A diszlexia hatása a felnőtt életvitelre

A diszlexiához köthető, felnőtt korban is megjelenő tüneteket maradványtüneteknek nevezzük.

9 Kraiciné 2012:62-70.
10 Morgan – Klein 2000.
11 Eide – Eide 2011.

A diszlexia olyan szindróma vagy tünetegyüttes, amely felnőtt korban sem szűnik meg és hatással van az egyén olvasási készségére, észlelésére, memóriakapacitására, a sorrendiségek betartására, a szervezőképességére, az egész életre. A felnőttkorban jelentkező tünetek döntően befolyásolják az illető pályaválasztását, karrierjét, munkahelyi eredményességét. A diszlexiához kapcsolható, felnőtt korban jelentkező problémák között szerepelhetnek a téri tájékozódáshoz köthető deficitek, mint például a térképen való tájékozódás nehézsége vagy egy ismeretlen helyen történő eligazodás is. Az iránytévésztés a felnőtt diszlexiások egy részénél lehetlenné teszi a jogosítvány megszerzését, megnehezíti a tömegközlekedési eszközök használatát.¹² További maradványtünet a finommozgások és a nagymozgások összerendezettségének hiánya, a mozgássorok, mozdulatok pontos megtervezése, kivitelezése.¹³

A diszlexiásoknak problémát okoznak a fonológiai kódolások és a vizuális vagy motoros folyamatok, de az is lehet, hogy a három valamilyen kombinációja okozza a fő problémát. Ezek a gyengeségek leginkább az olvasás, írás, ismert szavak felismerése és betűzése, a hangok szegmentálása, elkülönítése egymástól, ismeretlen szavak kiolvasása, a készség szintű írás vagy egy levél megfogalmazása terén jelentkeznek. Ezen nehézségek tompítása érdekében a diszlexiások a szemantikus kódolásra támaszkodnak, vizuális/szemantikai stratégiát alkalmaznak.¹⁴

A rövid távú memória érintettsége miatt gyors felejtőknek tűnnek. Ezt elkerülendő igyekeznek a hosszú távú memóriára támaszkodni, ami a megértésen és az asszociáción alapul.¹⁵ A relatíve kevés információ-tartalommal bíró szavakat, mint például nevek, tények, dátumok, hamar elfelejtik. Nem hatékony az ő esetükben az ismétlés és a magolás. A személyes megtapasztalás, a gyakorlati jelleg azonban nagyban hozzájárul az információk, az új ismeretek rögzüléséhez. Az ok kettős: megjelenik a motiváció, és jelentéstartalommal telítődik meg a fogalom a számukra. Mindkét tényező elengedhetetlen a sikeres ismeretsajátításhoz.¹⁶

A fejlődés során a diszlexiások különböző stratégiákat építenek ki annak érdekében, hogy eredményesebben be tudjanak illeszkedni „nem-diszlexiás” világunkba, de a dekódolási stratégiák kiépítése és használata még nem jelenti azt, hogy minden disz-

12 Morgan – Klein 2000.

13 Moody 2006.

14 Gyarmathy 2012.

15 Gathercole – Alloway 2011.

16 Morgan – Klein 2000.

lexiás önmaga meg tudja találni azt az utat, ami segít kontroll alatt tartani a deficitjeit. Sokszor olyan hibás működési módok rögzülnek, amik segítenek ugyan a problémák kezelésében, de többletenergiát igényelnek. A diszlexiás személyek energiafelhasználása alapján véve meghaladja a nem diszlexiás társaikét, aminek következtében hamarabb kifáradnak.¹⁷

A diszlexiások gondolkodása eltér a nem diszlexiás felnőttekétől és eltérést mutat mind a magas, mind pedig az alacsony szintű gondolkodási folyamatok esetében. Az eltérés gyökere a két agyfélteke működésbeli különbségeiben keresendő. A bal agyfélteke felel a nyelvi folyamatokért, kezeli a szekvenciális gondolatokat, analitikus, lépésről-lépésre módon működik. A jobb agyféltekéhez kötődik a téri-vizuális információk feldolgozása.¹⁸ A holisztikus feldolgozási módot preferálja és szintézisteremtésre törekszik. A diszlexiásoknak a bal agyféltekéje deficitesen működik, ami magyarázza a nyelvi folyamatokban mutatott nehézségeiket. Nagy valószínűséggel a nem megfelelő bal agyféltekei működés felelős az alacsony szintű nyelvi és észlelési folyamatokért. A diszlexiás személyek többsége jobb agyféltekei dominanciával rendelkezik. Galaburda¹⁹ úgy véli, hogy az agyműködésbeli eltérések megjelennek az észlelés során illetve a metakognitív és kognitív feladatvégzésnél. Ezekből arra következtethetünk, hogy diszlexiás személyek kognitív profiljában mutatkozó eltérések szoros kapcsolatban állnak a nyelvfejlődés deficitjeivel.²⁰

A diszlexiát a modern elméletek egy átlagtól eltérő feldolgozási folyamatának, az agyi folyamatok sajátos szerveződésének tekintik, amelynek során az információk egyedi mintázat alapján alkotnak hálózatot. Ennek következtében megfigyelhetők bizonyos, a diszlexiához köthető különleges képességek, előnyök. Mivel a diszlexiát a kezdetek kezdetén tanulási rendellenességnek gondolták, nem meglepő, hogy az elmúlt évtizedekben olyan fogalmakkal hozták összefüggésbe, mint fogyatékoság, nehézség, deficit, „akadályozott” és „analfabetizmus”.²¹ Azzal, hogy a tudomány egyre jobban egy sajátos feldolgozási, tanulási stílusnak tekint a diszlexiára, új lehetőségeket indított el a diszlexiás személyek esélyegyenlőségének biztosításában, mind az oktatás, mind pedig a munka világában.

A diagnózis hatása a személyiségre

A diszlexia hatással van az illető személyiségére, viselkedésére. Éppen ezért a diagnózis minden diszlexiás személynél vegyes érzelmeket generál. Az évtizedes magaláztatás, frusztráció, a kiközösítés rendszeres megélése, a fájó iskolai emlékek mögöttes okának feltárása alapjaiban változtatja meg az életüket. A vágy, hogy végre valaki megmondja nekik, hogy mi a baj velük, miért mások, mint a többiek, nagyon erős. A diagnózis kezdete egy új életszakasznak, amelyben újraformálódik a diszlexiás önértékelése, személyisége, motivációja, és minőségi változást hoz személyes kapcsolataiban is. Ez az átdolgozás szakasza, amikor a tanulási nehézségeket, társas kapcsolatokat újraértelmezik és egy konstruktív tanulási folyamat révén pozitívabb, kontrolláltabb alapokra helyezik.²²

A diagnózis személyiségre való hatását meghatározza a diagnosztizálás ideje, a támogatás formája, mértéke, a környezet támogató, segítő attitűdje, de meg kell még említeni a diszlexia mértékét, súlyosságát is, mint fontos befolyásoló faktort. A szervezett oktatási keretek között tapasztalt frusztráció, folyamatos megalázás, stressz és az inkompetencia érzése mély sebeket éget a diszlexiás gyermek lelkébe, amiket magában hordoz egy életen át. A stigmatizáció lehetetlenné teszi, hogy beilleszkedjen az osztályközösségbe, elkerülhetetlen a marginalizáció, de nem ritka a bullying effektus sem. A követelményeknek minden igyekezete ellenére megfelelni nem tudó diszlexiás tanuló folyamatosan olyan címkéket kap a környezetétől, amik az énképet, önértékelést rombolják. A legtöbb felnőtt diszlexiás egyértelműen negatív emlékeket hordoz a tanáraival, iskolás éveivel kapcsolatban.²³ Ennek a negatív énképnek a formálásában, pozitív irányba történő alakításában kiemelt szerepet játszik a diagnózis, a szakszerű életvezetési, tanulás-módszertani tanácsadás.

Brinckerhoff és munkatársai²⁴ kutatásukkal bizonyították, hogy a diszlexia korai diagnosztizálásának felbecsülhetetlen értéke van a diszlexiás személy önértékelésének alakulásában. Vizsgálatukból kiderült, hogy alacsonyabb azoknak a diszlexiás felnőtteknek az önértékelése és gyakran közelít a depresszióhoz, akiket felnőtt korukban diagnosztizáltak, mint azoké, akiknek már gyermekkorban biztosították a sajátos tanulási igényüknek megfelelő támogató környezetet. Ugyanakkor a korai életszakaszban di-

17 Gyarmathy 2012.

18 Gyarmathy 2012.

19 hivatkozza Morgan – Klein 2000.

20 Morgan – Klein 2000.

21 Eide – Eide 2011.

22 Morgan – Klein 2000.

23 Morgan – Klein 2000.

24 utalja Morgan – Klein 2000.

agnosztizált diszlexiások önértékelése alul maradt a nem diszlexiás társaikéhoz képest.²⁵

A diszlexia szerepe a továbbtanulásban

Az angol oktatási rendszerben a magyarhoz hasonlóan a tankötelezettség 16 éves korig terjed. Az életkor betöltése után sok diszlexiás fiatal kikerül az oktatási rendszer látóköréből, és vagy családot alapít, vagy kipróbálja magát a munkaerő-piacon. Magyarországon erre vonatkozó adatok még nem születtek. A hiányos ismeretek, illetve a hiányos iskolai végzettség következtében nagyon korlátozottak az elhelyezkedési esélyeik. A korai életszakaszban és az iskolás évek alatt szerzett negatív tapasztalatok sem kedveznek egy tudatos életpálya felépítésének. Mivel nem tudják, hogy miben lennének jók, csak azt tapasztalják, hogy nehezen tudnak megfelelni a követelményeknek.²⁶

Minden tanulási folyamat alapja a motiváció. Ez diszlexiás személyek esetében is érvényes. A motiválhatóságukat azonban megnehezíti az iskolai kudarcok keltette pszichés gát. Sokkal több támogatásra, önbizalom-építésre van szükségük, mint nem diszlexiás társaiknak. A motiváció a kulcs a munkahelyi sikerességhez és elégedettséghez.²⁷

Az oktatási rendszert elhagyó diszlexiások egy része a munka világában próbál érvényesülni, egy másik részük pedig a családalapításban lát perspektívát. A választott életutak azonban ritkán nyújtanak tényleges szellemi és lelki kielégülést. A legtöbb diszlexiás sajnos soha nem vett részt karrier-tanácsadáson és nagyon korán, éretlen személyiséggel ott találja magát a munkaerő-piacon. Nincsenek tisztában jogaikkal sem.²⁸

Angliában és Amerikában lehetőségük van inkluzív keretek között befejezni, folytatni tanulmányaikat, multi szenzoros prezentációs eljárások lévén elsajátítani a szükséges ismereteket. A szerepjáték és a cselekedtető tevékenységek nagyban hozzájárulnak, hogy az információkat a hosszú távú memóriában helyezték el, növelve ezzel felidézhetőségüket, alkalmazhatóságukat. A tanulásközpontú és diákcentrikus oktatás a tanulási folyamat eredményességéért nem a diákot teszi a felelőssé, hanem a tanárt. A tanár kreativitására, módszertani sokszínűségére kedvező hatással van, hiszen meg kell

találnia, hogy az adott személynek milyen módon, formában célszerű interpretálni az anyagot, hogy maximalizálni tudja a megértést és befogadást. A diáknak csökken a frusztrációs szintje, a felelőség áthelyezésével nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb lelkiállapotban tud tanulni. A hibákért, sikertelenségért nem ő a hibás, nem ő okolható az eredmény elmaradásáért. Egy ilyen tanulási környezet biztosíték arra, hogy a diszlexiás fiatalok, felnőttek nagyobb kedvvel és motivációs szinttel térjenek vissza az oktatási rendszerbe. Flow-élmény biztosítása a siker kulcsa.²⁹

A jegyzetelés okozta nehézségek áthidalása miatt célszerű jegyzeteket, hand-outokat biztosítani a számukra, és előnyben részesíteni a holisztikus, nem lineáris, a vizuális gondolkodásra építő technikákat. A tanulás önmagért végzett tevékenység legyen, és ne párosuljon hozzá stresszhelyzet. Kerülni kell a szigorúan időre végzett feladatokat, a versenyhelyzeteket, mert az növeli a distressz állapotot, az inadekvát válaszok számát. Vizsgánál jogosultak óránként kb. 10-15 perc plusz időre. A számítógép használata sokat segít az eredményes vizsgázásban. Szóban jobban számot tudnak adni tudásukról, mint írásban és szinte szárnyalnak, ha vizuális eszközökkel mutathatják be témájukat, munkájukat. A kompetencia-alapú teszteken sokkal jobb eredményt érnek el, mint a hagyományos, lexikális tudást kérő feladatsorokban.³⁰

Iskolás emlékek és az énkép alakulásában

Abban, hogy tanulásra, tudásbővítésre motivált felnőttek kerüljenek ki a munkaerő-piacra, az iskolának elsőrendű szerepe van. Az énkép fejlődésében meghatározó jelentőségű az iskola gyermekképe, gyermekhez való viszonyulása. Az iskolai tapasztalatok formálják a fejlődő személyiség énképét, kialakítanak egy érzelmi viszonyulást az intézményes nevelés, tanulás iránt. Az iskola értékelési és motivációs rendszerével, hitvallásával, a pedagógusok nevelői attitűdjével direkt és indirekt módon is kihatnak a pályaválasztásra, a munkaszocializációs folyamat eredményességére. Az iskola állandó visszacsatolást közvetít a gyermek felé a teljesítményének, viselkedésének értékelésén keresztül. A visszajelzések, legyen akár dicsérő vagy elmarasztaló, az osztály, közösség többi tagja számára nyilvános, ráadásul „olyan területeken, készségek mentén értékelik

25 Morgan – Klein 2000.

26 Morgan – Klein 2000.

27 Gyarmathy 2012.

28 Morgan – Klein 2000.

29 Morgan – Klein 2000.

30 Gyarmathy 2007.

a tanulókat, amelyeket nem a tanulók választanak, és amelyekkel kapcsolatban a kudarcok esetén sem lehet kilépni a versenyből”.³¹

A folyamatos sikertelenség, kudarc destruktívan hat az önértékelésre. A gyermek elveszti bizalmát a pedagógusban, iskolában, tanulásban. Az osztályteremben átélt kellemetlen élmények összekapcsolódnak a tanulóval, rombolják az egyén önbizalmát és ezek a kellemetlen érzések gátat vetnek a folyamatos önképzésnek, továbbtanulásnak, továbbképzéseken való részvételnek. A későbbi teljesítményre az énképből egyértelműen lehet következtetni. A pozitív énkép, önértékelés, amit a környezet támogató, elfogadó, bátorító, ösztönző visszajelzéseiből nyer a gyermek, kedvezően befolyásolja a tanulási eredményességet.³² Ez alól a diszlexiás gyermekek, felnőttek sem kivételek. Sajátos tanulási szükségletük következtében ráadásul fokozottabb odafigyelést, bátorítást, megerősítést igényelnek.

Diszlexiás fiatal felnőttekkel készített interjúk tapasztalatai

A diszlexiás fiatal felnőttek pályaválasztási motivációjának, tanuláshoz kapcsolódó élményeinek és a diszlexiájukról alkotott elképzelések megismeréséhez 9 diszlexiás személlyel készítettem interjút. A továbbiakban az interjúk tapasztalatait foglalom össze. A feltett kérdések három nagy kategóriába sorolhatók: iskolás tapasztalatok, pályaeorientáció/pályaválasztás, az Én és a diszlexia kapcsolata.

A későbbi pályakép, tanulási motiváció szempontjából lényegesnek tartottam, hogy rákérdezzek az iskolai élményekre, tanulási körülményekre, nehézségekre. Rákérdeztem arra is, hogy kaptak-e bármiféle segítséget a pályaválasztáshoz, megnézték-e a képességstruktúrájukat és ahhoz igazították-e a pályaeorientációt. A kapott válaszokból lehetett arra is következtetni, hogy mennyire figyelnek oda az intézmények a diszlexiás fiatalok pályaeorientációjára, mennyire része az intézmény nevelési koncepciójának a komplex személyiségfejlesztés. Érdekelt még az is, hogy a diszlexiás fiatalok hogyan látják jövőjüket, mennyire tartják fontosnak a folyamatos ismeretbővítést, továbbképzéseken való részvételt, felsőoktatási tanulmányokat, továbbá mit tudnak saját diszlexiájukról, mennyire része az énképüknek, mennyire vannak tudatában annak, hogy mit jelent diszlexiásnak lenni (előnyök, hátrányok).

31 N. Kollár – Szabó 2004:51-73.

32 N. Kollár – Szabó 2004:51-73.

Az interjúban 18 és 22 év közötti férfiak vettek részt. A férfiak kivétel nélkül diszlexiásokat fogadó intézményben tanultak és tanulnak. Érettségivel nem rendelkeznek, jelenleg szakmát tanulnak, vagy intenzív érettségi felkészítésen vesznek részt.

Iskolai tapasztalatok

Az interjúalanyok mindegyike arról számolt be, hogy a családban nincs más diszlexiás személy. A diagnosztizálásra az általános iskolában, 5 esetben felső tagozaton került sor. A legnagyobb problémát az alapvető kultúrtechnikák elsajátítása, az olvasott szövegek megértése, utasítások követése, a helyesírás és a memorizálás jelentette. A diagnózis után mindegyik személy részesült fejlesztésben, ami elmondásuk alapján a pedagógus által tartott korrepetálásból, a házi feladatok elkészítéséből állt, de hosszabb-rövidebb ideig fejlesztő pedagógus által tartott foglalkozásokat is magába foglalt. Arra a kérdésre, mennyire érezték hatékonyak a foglalkozásokat, vegyes válaszok születtek. Egy esetben volt egyértelműen az a vélemény, hogy olyan feladatokat kellett megoldania, ami nem az ő életkorához készült, így nem látta értelmét és elvesztegetett időnek tartotta a fejlesztésen való részvételt. A többiek hasznosnak ítélték meg a kapott segítséget, különösen a házi feladatok értelmezését, a tananyagrészek értelmezését tekintve. A pedagógusokkal való kapcsolatok vizsgálva a válaszokban egyértelműen megjelenik, hogy a diszlexia megítélése vegyes reakciókat vált ki a diszlexiás személyeket tanító tanárok között. Többségük fokozott odafigyeléssel, minimális módszertani változtatással igyekezett biztosítani a gyermek eredményes előrehaladását, viszont szinte minden interjúalany meg tudott említeni legalább egy pedagógust, aki tanította őt és nem vette figyelembe sajátos tanulási igényét, nem biztosított számára megfelelő feltételeket a tananyag feldolgozására, a számonkérés és a dolgozatírás során. A megkérdezett fiatalok mindegyikének volt kellemetlen élménye a rossz tanulmányi eredmények miatt. Három főt évismétlésre akartak kötelezni, de a pótvizsgákon sikerült átmenniük.

Továbbtanulás, pályaválasztás

A továbbtanulás, továbbképzés szempontjából nagy jelentőséggel bír a nyelvtudás. A megkérdezettek férfiak közül egyik sem rendelkezik nyelv-

vizsgálva, annak ellenére, hogy általános iskolában és középiskolában volt lehetőség a nyelvtanulásra. A nyelvtanulás és nyelvvizsga alóli felmentéssel mindegyikük élt, bár nem tartják megfelelő megoldásnak, hiszen így hátrányba kerülnek a munkaerőpiacon. Az idegen nyelvtanulás során a legfőbb gondot az új szakvak megtanulása, felidézése, a helyesírás és beszédprodukciónak jelenti. A saját erőből történő nyelvtanulás azonban fárasztó, időigényes és bizonytalan eredménnyel kecsegtet. A diszlexiás felnőttek számára kidolgozott nyelvtanulási módszertannal nem találkoztak.

Az ismeretelsajátítást nehezíti, hogy az önálló tanulás mindennapos nehézséget jelent a megkérdezett személyeknek. Szövegből, könyvekből, önálló olvasás útján nagyon ritkán tanulnak. Leghatékonyabbnak a hallás utáni tanulást, lassabb haladási tempót, vizuális segédeszközök alkalmazását tartják. Ha sikerül megérteni az anyagot az órán, akkor már nincs szükségük mélyebb feldolgozásra a felidézéshez. Konkrét tanulási technikát, ami a diszlexiásoknak lett kifejlesztve, nem tanulnak és nem is ismernek. Leginkább a tanári magyarázatban, a szemléltető ábrákban és a pedagógusok jóindulatában bíznak.

A sikeres pályaválasztáshoz elengedhetetlen az adott személy kognitív profiljának, személyiségének árnyaltabb ismerete. Ahhoz, hogy olyan pályát válasszanak, ami megfelel képességeiknek és elvárásaiknak, nélkülözhetetlen a szakszerű, tudatos pályorientáció. Az erősségek és a gyengeségek ismerete segít rávilágítani arra, hogy milyen szakmacsoportok, ágazatok felé lehet irányítani a tanulót. A diszlexia ugyanis nem azt jelenti, hogy képesség, értelmi intelligencia terén fogyatékosággal rendelkezik a személy, hanem sokkal inkább egy olyan idegrendszeri szerveződésről beszélhetünk, ami eltér az átlagostól és a megismerési folyamatok során speciális tanulási, feldolgozási módokat produkál.

A pályaválasztás előtt álló fiatalok csoportjára egyre inkább jellemző, hogy napjaink bizonytalan és értékvesztett világában nehezen tudnak irányt találni megfelelő segítség nélkül. A diszlexiás fiatalok esetében a pályorientáció még inkább felértékelődik. Sajnálatos módon a megkérdezett személyek mindegyike arról számolt be, hogy szinte egyáltalán nem kaptak segítséget az oktatási intézménytől. Az intézmény által meghirdetett szakképzésekről volt tájékoztató, nyílt nap, de személyre szabott, az egyén képességstruktúrájához, érdeklődéséhez igazodó orientációra nem került sor. Látókörükbe így csak azok a lehetőségek kerültek, amiket az intéz-

mény ajánlott, támogatott. A megkérdezett fiatalok nem terveznek továbbtanulást egyetemen, főiskolán. Nem érzik ennek fontosságát, nem motiváltak a tanulásra, inkább dolgoznának, vagy további szakmát tanulnának ki.

Az egyén és diszlexiája

A kérdések egy csoportja arra vonatkozott, hogyan viszonyulnak a megkérdezettek a diszlexiájukhoz, mit tudnak a diszlexiáról, és hogy mennyire vannak tisztában a diszlexia felnőttkori maradványtüneteivel. A válaszokból egyértelműen kitűnik, hogy felszínes tudásuk van a diszlexia tünetegyüttesről, nem tartják fontosnak a további ismeretbővítést a témában. Úgy gondolják, hogy a diszlexia leginkább a gyermekkorhoz, a tanúláshoz kapcsolódik és nincs kihatással felnőttkori életvitelükre. Maradványtüneteket nem tudnak azonosítani önmagukon, nem ismerik a diszlexia felnőttkori tüneteit. Az interjúalanyok úgy gondolják, hogy főleg mélyebben foglalkozni a diszlexiával, mert nincs értelme, nem lesz jobb tőle az életük. A diszlexia nem része a mindennapjaiknak, igyekeznek száműzni gondolataikból, nem szívesen foglalkoznak vele.

Önmagukról való tudásukhoz, a pontos önismerethez azonban hozzátartozna a diszlexiáról való tudás, a diszlexia elfogadása személyiségük részeként. Véleményem szerint ennek a hiányságnak pótlásában az iskolának, oktatási intézménynek is szerepe van. Rendszeres időközönként tartott, diszlexiás felnőttekre specializált önismereti és társismereti tréningekkel, foglalkozásokkal nagymértékben lehetne segíteni a diszlexiás fiatalok önfogadását, ez saját képességeinek, diszlexiájának megismerésében nélkülözhetetlen lenne. Változó, értékhiányos világunkban, ha a tanulóknak nincs stabil énképe, hiányzik a biztos tudás önmagukról, elvesztik a bizalmat a jövőben, nem lesznek motiváltak a világ megismerésére, a bennük lévő tudáspotenciál akár erőfeszítések árán történő kibontakoztatására. Önmagam ismerete sokat segít a pályaszocializációban, a továbbhaladás, továbbtanulás irányának meghatározásában. A szakszerű segítség a sikeres pályaszocializációt támogatná a pályaválasztás előtt álló fiatal felnőtt diszlexiások számára. A megkérdezettek közül tovább egyikük sem jár felnőttként rendszeres fejlesztésre, nem vett/vesz részt tanulástechnikai tréningen. A diszlexiás felnőtteket segítő háló-

zatokról nincs információjuk, nem tudják, hogy problémáikkal kihez lehetne fordulni.

Összegzés

A felnőttkori diszlexia szakirodalmában, a segítő hálózatok működtetése hazánkban még csak bontogtató szárnyait, de már láthatóak olyan példaértékű kezdeményezések (NapKör Alapítvány, Olvasás Klinika), amik nagyobb nyilvánosság esetén segítő jobbot nyújthatnak a diszlexiás felnőttek maradványtüneteinek mérséklésében, életvezetési, tanulás-technikai tanácsadással hozzájárulnak a diszlexiás felnőttek munkaerő-piaci sikerességéhez. Úgy gondolom, hogy a diszlexiás fiatal felnőttek pszichés és egzisztenciális jóllétéhez nélkülözhetetlen az oktatási intézmények, továbbképző központok szemléletváltása. A tananyagcentrikusságból át kellene állni a tanulásközpontúságra, hogy közel egy millió állampolgár megkapja a tanulási igényeihez igazodó képzésformát.

Az általam felvett interjúk a diszlexiás fiatal felnőttek mindennapos problémáinak csak egy kis szeletére világítottak rá, de ezek kihatnak egész életükre, életmódjukra, társadalmi szerepvállalásukra. Azzal, hogy nem találják a helyüket a felnőttek világában, nem tudnak képességeikhez és érdeklődésükhöz igazodó szakmát, hivatást választani, nehezebben tudnak önálló, termelő életmódot folytatni, könnyebben marginalizálódnak, kerülnek rossz szociális viszonyok közé. Ha az ösztársadalmi érdeket nézzük, a társadalom egészének érdeke, hogy a diszlexiásokat oktató, tanító, továbbképző intézmények ne felmentésekkel, hanem kidolgozott, a speciális szükségletekhez igazodó módszertannal, tanulási stratégiák megtanításával, komplex személyiségfejlesztéssel biztosítsák számukra az esélyegyenlőséget és ezek által az eredményességet a felsőoktatás vagy a munkaerő-piac világában.

Véleményem szerint a diszlexiás fiatalokat, felnőtteket oktató intézmények (kis szemléletbeli változtatásokkal, módszertani újításokkal, a választott hivatásuk iránti elköteleződésből merítve) új lehetőségeket láttathatnak meg tanítványaikkal, amik segítenék a pontosabb önismeretet, a képességeik tudatosítását, az önbizalom növekedését és a nyitottságot a tanulás iránt. Nem szabad tehát elfeledkezni arról, hogy a megváltozott tanárszerep nemcsak veszteséggel, hanem új lehetőségekkel is jár. A pedagógusszerep átértelmeződése új területet jelöl ki a pedagógusok számára, ahol szakmai kompeten-

ciáikkal hozzájárulhatnak a sajátos tanulási igényű személyek sikeres társadalmi szerepvállalásához.

Bízom abban, hogy a diszlexiával foglalkozó elméleti és gyakorlati szakemberek kooperációjának hozadékaként egy olyan szakmai hálózatot építhetünk ki Magyarországon, ami lehetővé teszi minden diszlexiás személy számára az esélyt az önkitaljesedéshez. A folyamat elindult, a többi már csak rajtunk múlik.

Interjúidézetek

Diszlexia és az ÉN:

„Zavart engem, mert más vagyok.” – 18 éves diszlexiás férfi

„Én link vagyok. Ellinkeskedem az egész évet.” – 19 éves diszlexiás férfi

„Idegesít. Meg jobb lenne, ha nem lenne ilyen problémám.” – 22 éves diszlexiás férfi

„Nem jó, csak nem zavar.” – 18 éves diszlexiás férfi

„Nem tudom, hogy mit lehetne javítani ezen.” – 19 éves diszlexiás férfi

„Igazából a diszlexiával nem foglalkozom, csak van és kész.” – 19 éves diszlexiás férfi

Tanulás/Továbbtanulás:

„Rájöttem, hogy többet érek érettségivel és lettem róla (továbbtanulás).” – 20 éves diszlexiás férfi

„Bizonyítani szeretnék – hogy meg tudom csinálni – a szüleimnek. Nem kell segítség, nem kellene tanárok, mert én szeretném megoldani, én szeretném megcsinálni.” – 19 éves diszlexiás férfi

„Tulajdonképpen puskát írok.” – 19 éves diszlexiás férfi

„Azt gondolom, hogy nem vagyok arra képes, és az felesleges (továbbtanulás). Én nem arra törekszem, mert oda ilyen okos emberek járnak.” – 19 éves diszlexiás férfi

„Akkor van kedvem tanulni, ha értem. Egyébként nagyon elfáradok.” – 19 éves diszlexiás férfi

„Nem lesz szükségem felnőttként szakszerű segítségre.” – 19 éves diszlexiás férfi

„Elmondaná egy állásinterjú, hogy Ön diszlexiás?” – „Nem érdekelné tulajdonképpen az senkit. Nem oda való.” – „Hova való?” – „Az iskolába. Már úgy a felnőtt koromba nem hiszem.” – 19 éves diszlexiás férfi

„Ne legyek nyomorék (egy állásinterjú). Tudják, hogy miért nem fogom fel pontosan a kérdéseket.” – 20 éves diszlexiás férfi.

Felhasznált irodalom

- Corker, Mairian – Shakespeare, Tom 2006 Mapping the Terrain. In ugyanők szerk. *Disability/postmodernity: Embodying disability theory*. Continuum International Publishing Group, London.
- Eide, Brock L. – Eide, Fernet F. 2011 *The Dyslexic Advantage. Unlocking the Hidden Potential of the Dyslexic Brain*. Hay House UK Ltd, London.
- Gathercole, Susan E. – Alloway, Tracy P. 2011 *Working memory & Learning. A Practical Guide for Teachers*. SAGE, London.
- Gyarmathy Éva 2007 *Diszlexia a specifikus tanítási zavar*. Lélekben otthon Kiadó, Budapest.
- Gyarmathy Éva 2012 *Diszlexia a digitális korszakban*. Műszaki Kiadó, Budapest.
- Hunyadi Györgyné 2003 *Lépésről lépésre Iskolai Program*. Lépésről Lépésre Országos Szakmai Egyesület, Budapest.
- Jakab György – Varga Attila 2007 *A fenntarthatóság pedagógiája*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Kraiciné Szokoly Mária 2012 Sajátos tanulási igényű felnőttek. In Buda András – Kiss Endre: *Interdiszciplináris pedagógia és a felsőoktatás alakváltozásai. A VII. Kiss Árpád emlékkonferencia előadásai*. Debrecen, 2011. szeptember. 62-70. old.
- Kőpatakiné Mészáros Márta 2008 *A küszöbön. Sajátos nevelési igényű gyermekek az óvodában. Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány*, Budapest.
- Moody, Sylvia 2006 *Dyslexia. How to survive and succeed at work*. Vermilion, London.
- Morgan, Ellen – Klein, Cynthia 2000 *The dyslexic adult in a non-dyslexic world*. Whurr Publishers, London.
- Nemzeti Alaptanterv 2012. *Magyar Közlöny*, 2012. 66. szám.
- N. Kollár Katalin – Szabó Éva 2004 *Pszichológia pedagógusoknak*. Osiris Kiadó, Budapest. 51-73.
- Réthy Endréné 2002 A speciális szükségletű gyermekek nevelése, oktatása Európában. Az integráció és inklúzió elméleti és gyakorlati kérdései. *Magyar Pedagógia*, (102) 3:281-300.

Abstract

Dyslexia is much more than writing and reading difficulties, problems. It is not possible to grow out, and it has a life-long impact. During the adulthood the residual symptoms of this sub-skill related disorder makes the everyday life more difficult for almost 1 million Hungarians. The untreated childhood dyslexia affects a person's self-esteem, self-image and career orientation. I would like to draw your attention in this paper to the dyslexic young adults, career and further learning difficulties. The interviews and questionnaires are addressing educational experiences, self-assessment, career orientation and their own opinion about dyslexia. From the answers of respondents can be seen that they experience serious disadvantage when they are looking for a profession or a job and they are not aware of the negative impact on their self-concept caused by dyslexia. The study also reveals that the educational institutions and training centers have a key factor to broaden the labor market, not focusing on knowledge development only, but emphasize the importance of self-knowledge and personality shaping.